

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 10, Sayı: 2, 2026, ss. 566-579/ Volume: 10, Issue: 2, 2026, pp. 566-579

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

BALKANLAR'DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

Ömer ŞİMŞEK

Öğr. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Eskişehir

PhD., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology, Department of Qiraat, Eskişehir/Türkiye

omer.simsek@ogu.edu.tr

orcid.org/0009-0004-9564-3005

ror.org/01dzjez04

Abdulsamet CERAN

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir

PhD. Student, Dokuz Eylül University, Department of Islamic History and Arts, İzmir/Türkiye

abdulsamet.ceran123@gmail.com

orcid.org/0009-0001-1071-8871

ror.org/00dbd8b73

Öz

Balkanlar tarih boyunca farklı kültürlerle ve toplumlara ev sahipliği yapmış kadim bir coğrafyadır. Bu zengin tarihî ve kültürel birikim bölgede dinî hayatın şekillenmesinde olduğu kadar din görevlisi yetiştirme süreçlerinde de belirleyici olmuştur. Osmanlı döneminden itibaren cami, medrese ve tekke merkezli bir dinî eğitim anlayışı gelişerek modern dönemde farklı kurumsal yapılar aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Söz konusu kurumlar din görevlisi yetiştirme süreçlerinde Kur'an merkezli öğretim mekanları olarak işlev görmüştür. Bu makalede Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'ta cami eksenli din görevlisi yetiştirme süreçleri tarihsel çerçevede ele alınmaktadır. Makalede din görevlisi eğitiminde Kur'an temelli öğretimin belirleyici rolü ve bu öğretimin cami ortamında vaaz, hutbe, ders halkaları ve sözlü anlatım geleneği yoluyla topluma aktarılma biçimleri birlikte değerlendirilmektedir. Araştırmada, Osmanlı dönemindeki medrese sistemi ile günümüzde faaliyet gösteren ilahiyat fakülteleri, dinî meslek liseleri ve yaygın dinî eğitim modelleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Din görevlilerinin aldıkları eğitim ve camilerde yürüttükleri dinî rehberlik faaliyetleri ele alınmış, bu süreçlerde Kur'an merkezli öğretim anlayışı ve dinî mesajın etkili ve anlaşılır bir dille aktarılması üzerinde durulmuştur. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı içerisinde doküman incelemesine dayalı olarak yürütülmüş olup akademik çalışmalar, tarihî belgeler ve resmî raporlar betimsel ve karşılaştırmalı analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Çalışma, Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'ta değişen eğitim yapıları ve kurumsal şartlara rağmen Kur'an merkezli öğretimin din görevlisi yetiştirme ve dinî rehberlik faaliyetlerinin temel dayanaklarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Geliş Tarihi: 18.07.2026

Doi: doi.org/10.52115/apjir.1998038

Kabul Tarihi: 14.08.2026

BALKANLAR’DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, Kur’ân, Edebî Birikim, Eğitim, Din Görevlisi.*

THE HISTORICAL FORMATION OF MOSQUE-CENTERED RELIGIOUS CULTURE IN THE BALKANS AND THE TRADITION OF TRAINING RELIGIOUS OFFICIALS

Abstract

The Balkans have historically been home to diverse cultures and societies. This historical and cultural heritage has shaped both religious life in the region and the processes through which religious officials have been trained. From the Ottoman period onward, a model of religious education centered on mosques, madrasas, and Sufi lodges developed and continued into the modern era through institutional structures. These institutions served as Quran-centered educational spaces for the training of religious officials. This article examines the historical formation of mosque-centered religious culture and the tradition of training religious officials in Bosnia and Herzegovina, Kosovo, and Albania. It focuses on the central role of Quran-based instruction in the training of religious officials and examines how this instruction has been transmitted to society through sermons, khutbas, study circles, and oral traditions within the mosque environment. The study comparatively analyzes the Ottoman-era madrasa system alongside contemporary faculties of theology, religious vocational schools, and widespread models of religious education. It also examines the education received by religious officials and their religious guidance activities in mosques, with particular emphasis on Quran-centered instruction and the continuity of the religious training tradition. The research employs a qualitative approach based on document analysis, drawing on academic studies, historical documents, and official reports through descriptive and comparative analysis. The findings indicate that, despite changes in educational structures and institutional conditions in Bosnia and Herzegovina, Kosovo, and Albania, Quran-centered instruction remains a fundamental component of the training of religious officials and their religious guidance activities.

Keywords: *Balkans, Quran, Literary Heritage, Education, Religious Official*

Atıf / Cite as: Şimşek, Ömer – Ceran, Abdulsamet, “Balkanlar’da Cami Merkezli Dinî Kültürün Tarihsel Oluşumu ve Din Görevlisi Yetiştirme Geleneği”, *Apjir*, 10/2, (Ağustos 2026), 570-583.

Giriş

Balkanlar tarih boyunca farklı etnik, dinî ve kültürel yapıları bünyesinde barındırmış, toplumsal yapısıyla Avrupa’nın en dikkat çekici coğrafyalarından biri olmuştur. Özellikle İslâm’ın bölgedeki yayılımı ve Osmanlı idaresiyle birlikte şekillenen dinî kurumlar, Balkan toplumlarının din hizmetlerine yaklaşımında belirleyici rol oynamıştır. Bu tarihsel arka plan günümüzde de din görevlisi yetiştirme politikalarının şekillenmesinde etkili bir temel oluşturmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Balkan coğrafyasında yer alan Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk’ta cami merkezli din görevlisi yetiştirme süreçlerini tarihî ve güncel eğitim yapıları bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Balkanlar’da din eğitimi ve din görevlisi yetiştirme geleneğine ilişkin çalışmalar çoğunlukla tarihî kurumlar veya günümüzdeki eğitim yapıları üzerinden ele alınırken, Kur’ân merkezli öğretim ile dinî bilginin edebî ve kültürel unsurlar aracılığıyla topluma aktarılması arasındaki ilişki yeterince birlikte değerlendirilmemiştir. Bu araştırma söz konusu boşluktan hareketle, din görevlilerinin yetiştirilmesinde medrese, ilahiyat fakültesi, dinî meslek liseleri ve cami merkezli yaygın eğitim süreçlerinin Kur’ân öğretimi, sözlü anlatım, edebî ve kültürel

birikimle nasıl ilişkilendiğini ortaya koymayı ve bu yapıların dinî bilginin toplumsal, kültürel aktarımındaki rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır.

Balkan coğrafyasında dinî bilginin topluma aktarılmasında cami merkezli eğitim ve irşad faaliyetleri önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu aktarımın temelini Kur'ân merkezli öğretim oluştururken vaaz, hutbe, ders halkaları ve sözlü anlatım gibi uygulamalar dinî bilginin toplumsal alana taşınmasını sağlamıştır. Bu süreçte kullanılan hitabet ve edebî anlatım unsurları ise dinî mesajın anlaşılmasını ve kültürel hafızada aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Menkıbe, tasavvufî anlatı, mevlid, kaside ve benzeri türler de bu aktarımın tarihsel ve kültürel unsurları olarak işlev görmüştür. Dolayısıyla Balkanlar'da din görevlisi yetiştirme geleneğinin, cami merkezli dinî kültür içerisinde Kur'ân öğretimi, dinî bilginin aktarım biçimleri ve bu aktarımda kullanılan dil ve anlatım unsurları arasındaki ilişki çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın kapsamı özellikle Osmanlı sonrası süreçte söz konusu üç ülkedeki medrese sisteminden günümüzdeki ilahiyat fakülteleri ve dinî meslek liselerine kadar uzanan yapıyı içermektedir. Din görevlisi yetiştirmede kullanılan klasik yöntemlerin modern eğitim anlayışıyla nasıl harmanlandığı ve bu eğitimin topluma yansması detaylı şekilde ele alınmaktadır.

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel veri kaynaklarını Balkanlar'da dinî eğitim ve din görevlisi yetiştirme süreçlerine ilişkin tarihî belgeler, akademik çalışmalar, yüksek lisans ve doktora tezleri ile ilgili kurumların yayımladığı resmî rapor ve dokümanlar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'taki dinî eğitim kurumlarının tarihsel gelişimi, medrese ve camilerin din görevlisi yetiştirmedeki yeri ve günümüzdeki dinî eğitim yapıları incelenmiştir.

Çalışmada dokümanlardan elde edilen veriler betimsel ve karşılaştırmalı analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Öncelikle kaynaklardan Balkanlar'da dinî eğitim ve din görevlisi yetiştirme süreçlerine ilişkin tarihsel ve kurumsal bilgiler belirlenmiştir. Ardından Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk örnekleri tarihî gelişim, eğitim kurumları, din görevlisi yetiştirme modelleri ve cami merkezli dinî eğitim faaliyetleri bakımından karşılaştırılmıştır. Böylece Osmanlı döneminde oluşan medrese ve cami merkezli eğitim geleneği ile günümüzdeki dinî eğitim kurumları arasındaki süreklilik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmada herhangi bir saha çalışması, görüşme, anket veya gözlem gerçekleştirilmemiştir. Çalışmanın verileri yazılı ve elektronik dokümanlardan elde edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma, nitel araştırma yaklaşımı içerisinde doküman incelemesine dayalı betimsel ve karşılaştırmalı bir çalışma olarak tasarlanmıştır.

1. Balkanlar'da Dinî Eğitimin Tarihsel Arka Planı

1.1. Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Dinî Yapı

Osmanlı'nın fethinden önce Balkan coğrafyasında İslâmiyet'in görünürlüğü sınırlı idi. Balkan devletleri ağırlıklı olarak Hristiyan olup Müslüman nüfus yok denecek kadar azdı. Ancak 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'dan gelen bazı dervişler ve tüccarlar aracılığıyla ilk tasavvufî etkiler görülmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin 14.-15. yüzyıllarda Balkanlar'ı fethetmesiyle birlikte bölgede köklü bir İslâmlaşma süreci olmuştur. Osmanlı idaresi, Balkan topraklarında cami, medrese, tekke, zaviye ve mektep gibi dinî ve eğitim kurumlarını kademeli olarak tesis etmiştir. Bu dönemde inşa edilen kurumlar sayesinde İslâmî ilimler eğitimi ve din hizmetleri kurumsal bir özellik kazanmıştır. Örneğin Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde 17. yüzyılda Üsküp ve Saraybosna gibi merkezlerde çok sayıda medrese ve mektebin bulunduğu kayıtlıdır. Yapılan son araştırmalara göre Osmanlı hâkimiyeti boyunca Balkan coğrafyasında toplam 1087 medrese kurulmuş olup bunların 127'si Bosna-Hersek'te idi.¹ Bu rakamlar Osmanlı'nın bölgeye bıraktığı eğitim mirasının büyüklüğünü göstermektedir.

Osmanlı döneminde Balkanlar'da teşekkül eden dinî eğitim yapısının merkezinde Kur'ân-ı Kerîm yer almaktaydı. Medreselerde verilen eğitim Kur'ân'ın doğru okunması, anlaşılması ve topluma aktarılması amacına yönelik yapılandırılmıştır. Bu bağlamda tefsir, kıraat ve talim dersleri din görevlisi yetiştirmenin aslı unsurları arasında kabul edilmiştir. Cami ile medrese arasındaki ilişki büyük ölçüde Kur'ân merkezli öğretimin devamını sağlamaya yöneliktir. Medresede elde edilen ilmî birikim Kur'ân eğitimi, hutbe, vaaz ve ders halkaları aracılığıyla halka ulaştırılmaktadır. Böylece Kur'ân toplumsal hayatın şekillenmesinde de belirleyici bir rol üstlenmiştir ve Osmanlı dönemi Balkanlar'da din görevlisi yetiştirme süreci Kur'ân temelli bir öğretim anlayışı üzerine inşa edilmiş bütüncül bir yapıyı yansıtmaktadır.

1.2. Medreselerin Din Görevlisi Yetiştirmedeki Yeri

Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine dek medreseler, Balkanlar'da din görevlisi yetiştirmenin temeli olmuştur. Genellikle medrese mezunları kadı, müderris veya müftü gibi ilmiye sınıfına yönelse de bazı medrese mezunları arasından imam-hatip, vaiz gibi görevliler de çıkmıştır. Nitekim Bosna, Kosova ve Makedonya gibi bölgelerin köy ve kasabalarındaki din görevlilerinin büyük kısmı medrese eğitimi almış kişilerdi. Özellikle Makedonya'da İsa Bey Medresesi ve Meddah Medresesi gibi köklü kurumlar yüzyıllar boyunca yüzlerce âlim, imam, müezzin, müftü ve hafız yetiştirmiştir.² Osmanlı'nın son döneminde Bosna vilayetinde 30'dan fazla medrese etkin olup buralardan mezun olanlar imam veya öğretmen sıfatıyla hizmet etmiştir. Medreselerin müfredatında 19. yüzyıl sonlarında yapılan ıslahatlarla birlikte modern dersler de (coğrafya, hesap, tarih gibi) yer

¹ Emel Topçu – Yunus Dilber, “Osmanlı Döneminden Bugüne Mostar Medreseleri ve Günümüzdeki Durumu”, *İDEF – Fettah Efendi Eğitim ve Düşünce Derneği ve İslâmî İlimler Araştırma Vakfı* (2024), 117–130.

² Hasan Korkut, “Bosna-Hersek'te İslâmî Kurumlar, Din Eğitimi ve Medreseler”, *100. Yılında İmam Hatip Liseleri Sempozyumu Bildirileri*, (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2013), 713–715.

almış, böylece medrese mezunlarının çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi amaçlanmıştır.³

Medreselerde verilen eğitim, din görevlilerinin topluma hitap edebilecek bir anlatım ve temsil yeteneği geliştirmesini de hedeflemiştir. Bu süreçte Kur’ân merkezli öğretim edebî birikimle iç içe ilerlemiş; vaaz, hutbe ve irşâd faaliyetlerinde kullanılacak dil ve üslup Kur’ân-ı Kerîm üzerinden şekillenmiştir. Tefsir metinlerinin yanı sıra menkıbe, mevlid, kaside ve tasavvufî şiirler, din görevlilerinin eğitiminde hem didaktik hem de estetik bir işlev üstlenmiştir. Balkan coğrafyasında dinî bilginin aktarımında vaaz, hutbe, sohbet ve ders halkaları gibi sözlü anlatım biçimleri önemli bir yere sahip olmuş; bu aktarım süreçlerinde çeşitli edebî unsurlardan da yararlanılmıştır. Bu durum cami merkezli din hizmetlerinde etkili ve kalıcı bir iletişim zemini oluşturmuştur. Böylece medreseler Kur’ân-ı Kerîm’in mesajının edebî bir dil üzerinden topluma taşındığı eğitim merkezleri hâline gelmiştir.

1.3. Tekke, Zaviye ve Camilerin Eğitimdeki Rolü

Medreselerin yanı sıra tekke ve zaviyeler Balkanlar’da dinî hayatın yayılmasında ve din görevlilerinin manevî eğitiminde önemli göreve sahip kurumlardı. Tekke ve camilerde yürütülen dinî eğitim faaliyetlerinin merkezinde Kur’ân-ı Kerîm yer almaktaydı. Bu mekânlarda Kur’ân, ahlâkî, manevî ve toplumsal yönleriyle ele alınarak öğretilmiştir. Din görevlisi adayları, Kur’ân’ın temel mesajlarını kavrama, ayetleri günlük hayata tatbik etme ve cemaatle paylaşma becerisi kazanmıştır. Özellikle tekke ve cami ortamlarında yapılan ders halkalarında Kur’ân ayetleri, tasavvufî yorumlar ve ahlâk merkezli açıklamalarla birlikte aktararak din görevlilerinin hem ilmî hem de irşad yönü güçlendirilmiştir.

Tekkeler bir yandan tarikat mensuplarını yetiştirirken diğer yandan bulundukları bölgede halka dinî-ahlâkî eğitim veriyordu. Balkanlar’daki tekkeler, medreseler ve mekteplerle birlikte İslâmî eğitimin ve kültürün temel yapıları arasında sayılırdı.⁴ Özellikle Bektaşî tekkeleri Arnavutluk’ta, Halvetî ve Kâdirî tekkeleri Bosna ve Kosova’da hem manevî eğitim merkezi hem de sosyal yardım kurumu olarak hizmet etmiştir.

Tekke eğitimi medreseye göre daha gayri resmî fakat birebir ilişkiler üzerine kurulu bir eğitimdi. Şeyhler, müritlerini “manevî terbiyeden” geçirirken onlara Kur’ân ve hadis bilgisinin yanı sıra tarikat adabını, zikir usullerini öğretiyorlardı. Birçok tekke aynı zamanda misafirhane, aşevi ve şifahane işlevi gördüğü için toplumun her kesimine açık mekânlardı. Örneğin Bosna’daki bazı Nakşibendî tekkelerinde hem zikir meclisleri yapılır hem de haftalık sohbetlerde Kur’ân tefsiri, ilmihal bilgileri anlatılırdı. Tekke şeyhleri ve dervişler halkın içinde bulunduğu manevî boşluğu doldurarak bölgede İslâm’ın

³ Müfredat değişiklikleri hakkında bk. Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih* (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976).

⁴ Metin İzeti, *Balkanlar’da Tasavvuf*, (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004), 47.

BALKANLAR'DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

yayılmasında ve kökleşmesinde önemli rol oynamıştır.⁵ Bundan dolayı tekkelerden yetişen bazı şeyh ve dervişler zamanla halk nezdinde birer manevî önder kabul edilmiş ve bulundukları yerlerde imam veya vaiz gibi görevler de icra etmişlerdir.

Tekkelerdeki eğitimler sayesinde dinî bilgi sözlü ve yazılı edebî unsurlar aracılığıyla etkin biçimde aktarılmıştır. Vaaz ve sohbetlerde kıssa, menkıbe, tasavvufî şiir, ilahi ve kasideler önemli bir irşad aracı olarak öne çıkmıştır. Bu edebî unsurlar Kur'an ve sünnet merkezli dinî bilgilerin halk tarafından daha kolay anlaşılmasını ve içselleştirilmesini sağlamıştır. Din görevlileri bu süreçte edebî dili kullanan, anlatımı kuvvetli ve cemaatle etkili iletişim kurabilen rehberler olarak yetişmiştir. Balkan coğrafyasında oluşan bu sözlü dinî kültür, din görevlisi yetiştirme sürecinde edebî birikimin belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir.

Camilerde gerçekleştirilen vaaz, hutbe ve ders faaliyetleri Kur'an merkezli öğretimle edebî anlatımın kesiştiği temel alanlardan biridir. Din görevlileri hutbe ve vaazlarında Kur'an ayetlerini merkeze alırken bu ayetleri açıklamada mecaz, temsil ve kıssa gibi edebî unsurlardan yararlanmışlardır. Böylece cami, Kur'an'ın anlam dünyasının edebî dil aracılığıyla topluma aktarıldığı eğitim ve irşad merkezine dönüşmüştür. Bu durum Balkanlar'da cami merkezli din görevlisi yetiştirme anlayışının hem metin merkezli hem de edebî boyutları içeren yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2. Günümüzde Balkanlar'da Dinî Eğitim Yapısı ve Cami Görevlisi Yetiştirme Süreçleri

Osmanlı sonrası dönemde Balkanlar'da Müslümanlar, değişen siyasî ortamlar sebebiyle dinî eğitim kurumlarını yeniden düzenlemek zorunda kaldılar. 20. yüzyıl boyunca Yugoslavya, Arnavutluk ve diğer Balkan ülkelerinde din eğitimi zaman zaman kesintiye uğramış, medreseler kapatılmış veya farklı kurumlara dönüştürülmüştür. Ancak 1990'larda komünizmin çöküşü ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bölge genelinde İslâmî eğitim kurumları yeniden canlanma sürecine girmiştir.⁶

2.1. Bosna-Hersek

Bosna-Hersek'in din eğitimi yapısı köklü Osmanlı mirasına dayanmakla birlikte bu din eğitimi yapısında komünizmin etkileri de görülür. Günümüzde en önemli yüksek dinî eğitim kurumu, 1977 yılında Saraybosna'da kurulmuş olan Saraybosna Üniversitesi İslâm Bilimleri Fakültesi'dir (Fakültet Islamskih Nauka – FIN). Ayrıca Zenica'daki İslâmî Pedagoji Fakültesi ve Bihać'teki İlahiyat Fakültesi de Bosna-Hersek İslâm Birliği bünyesinde faaliyet göstermektedir.⁷

⁵ Nureddin İbrahim, "Tarih Boyunca Kosova'da İslâm: Tekke ve Zâviyelerin Rolü", *Balkanlar'da İslâm: Miadı Dolmayan Umut*, ed. M. S. Kafkasyalı (Ankara: TİKA, 2016), 2/389–397.

⁶ Kemal Haşim Karpaz, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 214–215.

⁷ Riyaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini (RIZ), *Godišnji Izvještaj o Radu Islamske Zajednice* (Sarajevo: Rijaset, 2022), 15–16.

Bosna-Hersek'teki medreseler lise statüsünde yatılı okullar olup altı aktif medrese bulunmaktadır: Gazi Hüsrev Bey Medresesi, Elçi İbrahim Paşa Medresesi, Behram Bey Medresesi, Osman Efendi Redžović Medresesi, Reîsü'l-Ulemâ Cemâluddîn Čaušević Medresesi ve Karagöz Bey Medresesi. Bu kurumlar hem klasik İslâmî ilimleri hem de genel lise müfredatına uygun dersleri bir arada öğretmektedir.

Bosna-Hersek'te cami merkezli din görevlisi yetiştirme sürecinin en belirgin unsurlarından biri Kur'ân temelli öğretimin vaaz, hutbe ve ders halkaları aracılığıyla süreklilik sağlamasıdır. Medrese ve ilahiyat fakültelerinde verilen Kur'ân, tefsir ve kıraat dersleri, din görevlilerinin bu dersleri yorumlayabilen ve aktarabilen bireyler olarak yetişmesini amaçlamaktadır. Bu süreçte Bosna'ya özgü vaaz ve hutbe geleneği, dinî bilgilerin edebî bir dil aracılığıyla halka sunulmasına imkân tanımaktadır. Özellikle mevlid, ilahi ve kaside gibi edebî türler cami merkezli din hizmetlerinde kültürel bir aktarım aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum din görevlilerinin eğitiminde Kur'ân ile edebî birikimin iç içe geçtiği bir yapıyı ortaya koymaktadır.

2.2. Kosova

Kosova'da din eğitimi Osmanlı döneminde medrese ve camiler aracılığıyla gelişmiş, bölgedeki Müslümanların kültürel ve dinî yaşamında önemli rol oynamıştır. 16. yüzyılda Prizren'de açılan Mehmet Paşa Medresesi gibi eğitim kurumları bölgenin entelektüel ve kültürel gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı arşivlerine göre 19. yüzyılda Kosova'da birçok medrese faaliyet göstermekteydi. Ancak Balkan Savaşları ve sonrasında bölgedeki siyasî değişimler, Sırp yönetiminin Müslümanlara yönelik baskıları, dinî eğitim kurumlarının kapanmasına ve toplumsal yaşamda zorluklara yol açmıştır. Sırp rejimi cami, medrese ve diğer dinî yapıları yıkarak Müslümanların dinî ve kültürel varlığını azaltmaya çalışmıştır.⁸

Komünist dönemde tüm dinî kurumlar kapatılmış ancak halk, dinî bilgileri evlerde ve gizlice öğrenmeye devam etmiştir. Kosova İslâm Birliği'nin verilerine göre savaş öncesinde yüzlerce cami ve dinî yapı var olup savaşta birçok eser tahrip edilmiştir. Kosova'daki din eğitimi tarihi, Osmanlı'nın Balkanlar'a yaydığı İslâmî miras ve sonrasındaki zorluklar doğrultusunda değerlendirilmelidir.⁹

Kosova'da din eğitimi medrese ve ilahiyat eğitimiyle sınırlıdır. Devlet okullarında yani ilkokul, ortaokul ve liselerde din dersi verilmemektedir. Şubat-Mart 2011 döneminde Kosova Parlamentosu'nda "Partia e Drejtësisë" (Adalet Partisi) tarafından din dersinin ortaokul ve liselerde zorunlu veya seçmeli olarak okutulması önerisi uzun süre tartışılmıştır. Ancak bu konuda somut bir ilerleme sağlanamamıştır.

Bu yasaklı yıllarda Müslümanlar dinlerini unutmamak için mümkün olduğunca ehil kişilerden Kur'ân eğitimi, dinî bilgiler almaya ve uygulamaya gayret göstermişlerdir.

⁸ Ebubekir Sofuoğlu - Cem Topsakal, "Kosova Eğitim Sisteminde Osmanlı Yönetim Politikaları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (2007), 60-80.

⁹ Raif Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 7.

BALKANLAR'DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

Ayrıca Kosova'daki Müslüman aileler yaz aylarında çocuklarını camilere Kur'ân öğrenmeleri için gönderirken, kış aylarında ve dinî kursların yasaklandığı zamanlarda din görevlileriyle anlaşarak çocukların uygun vakitte Kur'ân eğitimi almalarını sağlamışlardır.

Kosova'da özellikle örgün din eğitiminin kısıtlandığı dönemlerde camiler, Kur'ân merkezli yaygın din eğitiminin temel mekânları hâline gelmiştir. Din görevlileri ve ehil şahsiyetler tarafından yürütülen bu eğitimlerde Kur'ân tilaveti, ezber ve temel tefsir bilgileri sözlü anlatım geleneğiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Bu süreçte vaaz ve hutbeler toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin korunmasının da bir aracı olmuştur. Din görevlilerinin yetişme sürecinde Kur'ân'ın merkezî konumu, sözlü dinî anlatılar, menkıbevî unsurlar ve geleneksel vaaz diliyle desteklenmiştir. Böylece Kosova'da cami, Kur'ân öğretimiyle edebî birikimin kesiştiği temel bir eğitim alanı olmuştur.

2.2.1. Kosova'da Medreseler ve Priştine İslâm İlahiyat Fakültesi

Kosova'da İslâmî eğitim geleneği Osmanlı'nın Balkanlar'ı fethetmesiyle başlamış ve 1912'ye kadar kesintisiz sürmüştür. 1912-1915 yıllarındaki Sırp-Karadağ işgaliyle birlikte cami, medrese ve mektepler kapatılmış veya yıkılmış, din eğitimi gizli yürütülmüştür. Bu dönemde yüzlerce din adamı tutuklanmış, vakıf mallarına el konulmuş ve İslâm kimliği hedef alınmıştır.¹⁰

Sırp hükümeti 13 Şubat 1949'da Yugoslavya'da dinî eğitim veren okullara ihtiyaç olmadığını açıklamış ancak halkın yoğun talebi ve Din İşleri Yönetimi üyesi Mustafa Canhasi'nin girişimleriyle 26 Haziran 1949'da Priştine'de ortaokul düzeyinde medrese kurulmasına izin verilmiştir. Mekân eksikliği nedeniyle eğitim 1 Eylül 1951'de başlamıştır. Bu medrese Hafız Bayram Agani'nin katkılarıyla faaliyet göstermiştir.¹¹

Medrese beş yıl eğitim vermiş ve 160 öğrenciyi kabul etmiş, öğrencilerden 115'i dördüncü sınıfa kadar eğitim görebilmiştir. Mezunlar Saray-Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde veya normal liselerde öğrenimlerine devam edebilmiştir. 1962'de ise lise düzeyinde eğitim veren Alauddin Medresesi'nde eğitim başlamış ve ilk yıl 24 öğrenci kaydedilmiştir. 1970'lere gelindiğinde öğrenci sayısı 179'a ulaşmıştır. Bu okuldan yetişenler Balkanlar'ın farklı bölgelerinde dinî görevlerde bulunmuştur. Kosova Otonom Bölgesi için hazırlanan kanunlarda Alauddin Medresesi'nin aslen Peja'da kurulması planlanmış ancak yer olmaması nedeniyle Priştine'de açılmıştır. Dersler öncelikle Arnavutça olarak yürütülmüş ve öğrenciler hem yurt içinde hem yurt dışında dinî yüksek öğrenime devam etmiştir. 1983'te medresede eğitim süresi beş yıldan dörde indirilmiş, müfredat 25 farklı dersle genişletilmiştir. Bu dersler arasında dinî ilimler (Kur'ân, hadis, akaid, fıkıh), dil dersleri (Arnavutça, Arapça, Türkçe, İngilizce) ve sosyal, fen bilimleri yer almıştır.¹²

¹⁰ Parim Kosova, "Medresete e Prizrenit", *Studime Univers* 7 (2005), 155.

¹¹ Haki Kasumi, *Bashkësitë Fetare në Kosovë* (Priştine: Instituti i Historisë, 1988), 129.

¹² Naim Ternava, *50-Vjet Te Medresese se Mesme "Alauddin"* (Priştinë: Prishtinë, 2003), 8-9.

1990'lı yıllarda Kosova İslâm Birliği'nin çabalarıyla Prizren ve Gjiilan'da medresenin şubeleri açılmış, kız öğrenciler için de ayrı şubeler kurulmuştur. Öğrenci sayısı 700'ü aşmıştır. 2005-2006 yıllarında Prizren ve Gjakova'da hafızlık okulları ve yeni binalar inşa edilmiştir. İlahiyat Fakültesi ise 1992'de Priştine'de kurulmuştur. Bu kurumlarda görev yapan hocaların büyük çoğunluğu Türkiye, Bosna-Hersek ve Arap ülkelerinden gelmiş akademisyenlerdir.¹³

Alauddin Medresesi kuruluşundan beri yaklaşık 2500 mezun vermiştir. Mezunlar; Kosova, Makedonya, Sancak, Karadağ ve Bosna Hersek gibi bölgelerde din hizmeti vermektedir. Kosova İslâm Birliği'nin destekleriyle medreseye bağlı "İlahiyat Fakültesi" kurulmuş ve eğitim faaliyetleri günümüzde de sürdürülmektedir.¹⁴

Diplomaları uluslararası düzeyde lise diplomasına denk kabul edilen Alauddin Medresesi hem dinî hem pozitif ilimlerin bir arada öğretildiği köklü bir eğitim kurumudur. 2003'te 50. yılı kutlanmış ve Kosova'nın önde gelen din adamları ile aydınları tarafından desteklenmiştir. Medrese, Kosova ve Arnavut dünyasının kültürel, dinî ve bilimsel gelişimine katkıda bulunmaya devam etmektedir.¹⁵

Priştine İslâmî Araştırmalar Fakültesi (İlahiyat Fakültesi), Kosova İslâm Birliği'nin 443/92 sayılı kararı doğrultusunda Aralık 1992'de "Fakulteti i Studimeve Islame Prishtinë" adıyla kurulmuş ve Arnavutça eğitim vermeye başlamıştır. 1997 yılında benzer şekilde Makedonya'da da bir İlahiyat Fakültesi açılarak eğitime başlanmıştır. Priştine İslâmî Araştırmalar Fakültesi'nin temel amacı, bölgedeki İslâmî ilimler alanında var olan eksiklikleri gidermek ve bu alandaki ihtiyaçları karşılamaktır. Fakültenin öğrencileri ağırlıklı olarak Balkanlar'da yaşayan Arnavut kökenli bireylerden oluşmaktadır. Akademik kadro ise genellikle farklı ülkelerde İlahiyat eğitimi almış uzmanlardan ve Priştine Üniversitesi'nin öğretim üyelerinden meydana gelmektedir. Her ne kadar Priştine İslâmî Araştırmalar Fakültesi Türkiye'deki İlahiyat Fakülteleri ile kıyaslandığında aynı düzeyde olmasa da bölge açısından büyük öneme sahiptir. Fakülte hem dinî hem de kültürel alanlarda büyük bir önem taşımaktadır.¹⁶

Priştine İlahiyat Fakültesi'nin hedefleri arasında akademisyen yetiştirme amacı olsa da müfredatın genel yapısına bakıldığında müftü, vaiz, imam ve müezzin gibi pratik görevler için personel yetiştirmeye ağırlık verdiği görülmektedir. Nitekim mezunların büyük bir kısmı bu tür görevlerde istihdam edilmiştir. Ayrıca fakülte, ikinci bir amaç olarak

¹³ Naim Ternava - İsa Bajçinca, *Medreseja e Mesme "Alaud-din"* (Priştinë: Shtypi Koha Yayınları, 2002), 2-7.

¹⁴ Elez Osmani, "Filloi Mesimi Ne Fakultetin E Studimeve Islame Ne Prishtinë", *Dituria Islame, E Permuajshme Fetare Kulturore E Shkencore* 7/44 (1992), 4.

¹⁵ Ternava - Bajçinca, *Medreseja e Mesme Alaud-din*, 27-29.

¹⁶ Fakulteti i Studimeve Islame në Prishtinë / <https://fsi-edu.net/historiku/> (FSİ), "https://fsi-edu.net/" (Erişim 9 Kasım 2025).

BALKANLAR'DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

öğrencilerin din alanındaki yetkinliklerini geliştirmelerine imkân sağlayacak çeşitli bilimsel projelere destek vermeyi de hedeflemektedir.¹⁷

2.3. Arnavutluk

Arnavutluk, Osmanlı yönetimi altında yaklaşık 5 asır boyunca İslâm'ın yayıldığı bir bölge olmuştur. Bölgede devlet adamları ve tasavvufî hareketler İslâmlaşmada etkili olmuş, çok sayıda medrese ve tekke kurulmuştur. 19. yüzyılda Osmanlı'nın zayıflaması ve dış güçlerin etkisiyle Arnavut milliyetçiliği güçlenmiş, 1912'de bağımsızlık ilan edilmiştir. Bağımsızlık sonrası Arnavutluk'ta din-devlet ayrımı esas alınmış, dinî kurumlar devlet kontrolüne geçmiştir. 1940'larda komünist rejimle birlikte tüm dinî faaliyetler yasaklanmış, dinî kurumlar kapatılmış, devlet resmen ateizmi benimsemiştir. 1990 sonrası dinî özgürlükler kısmen geri verilmiş, dinî eğitim ve kurumlar yeniden açılmaya başlanmıştır. Ancak İslâmî eğitim-öğretim yetersiz ve sınırlı olmuştur.¹⁸

Arnavutluk'ta din görevliliği temel olarak camide namaz kıldırmak, hutbe îrâd etmek ve Ramazan ayında mukabele okumak gibi dinî ibadetleri yerine getirmenin yanı sıra doğum, sünnet, düğün ve cenaze gibi dinî törenlerde toplumun ihtiyaçlarını karşılamayı ve dinî bilgi amaçlı sohbetler düzenlemeyi içerir. İmamlar görevli oldukları caminin dinî önderi olarak kabul edilir ve aynı zamanda Arnavutluk Müslüman Topluluğu'nun temsilcisi konumundadırlar. Cuma ve bayram hutbeleri başta olmak üzere tüm vaazların konusu ve içeriği din görevlileri tarafından belirlenir.¹⁹

Arnavutluk'ta din görevlilerinin eğitimi 1990'lı yıllardan sonra ülkede dinî özgürlüklerin oluşmasıyla çeşitlenmiş ve gelişmiştir. Gençler başta Arap ülkeleri, Türkiye ve Kosova olmak üzere çeşitli İslâm coğrafyalarında eğitim alarak ilahiyat fakültesi mezunu din görevlileri ülkede görev yapmaya başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllarda Türkiye'de eğitim görenlerin sayısı artmış, Türkiye bursları da bu süreci desteklemiştir. Günümüzde ise yüksek lisans ve doktora derecelerine sahip din görevlileri de bulunmaktadır. Din görevlileri eğitimlerini çoğunlukla medrese adı verilen imam hatip okullarında alırken Bedër Üniversitesi gibi daha üst düzey kurumlarda da ilahiyat eğitimi alma imkânları vardır. Ayrıca 2022'de açılan "Hafız Sabri Koçi" İslâm Araştırmaları Enstitüsü de din görevlileri yetiştirme alanında önemli bir rol üstlenmektedir. Öte yandan komünist dönemin ardından ülkenin yeniden yapılanması nedeniyle birçok din görevlisinin resmî eğitimden geçmediği ve aile, cami gibi yaygın eğitim ortamlarında dinî bilgiler edindiği görülmektedir. Camilerde verilen Kur'ân ve temel dinî bilgiler eğitimleri din görevlilerinin yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Böylece Arnavutluk'ta din

¹⁷ Abdylkader Durguti, "Balkanlar'da Yüksek Din Öğretiminin Deneyimleri (Kosova ve Makedonya Örneği)", *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)*, ed. Fikret Kahraman (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayinevi, 2019), 1/308-309.

¹⁸ Abdullah Akın, "Osmanlı Sonrası Balkan Devletlerinde Bazı İslâmî Gelişmeler ve Din Eğitimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7 (2021), 199-228.

¹⁹ Statuti i Komunitetit Musliman të Shqipërisë dhe Rregullorja e Brendëshme (AMT), Arnavutluk Müslüman Topluluğu (2012), md. 51.

görevlilerinin eğitimi hem kurumsal hem de yaygın eğitim mekanları aracılığıyla gelişmeye devam etmektedir.²⁰

Arnavutluk'ta cami merkezli din görevlilerinin eğitimi hem resmî kurumlarda hem de yaygın eğitim yollarıyla gerçekleştirilmektedir. İmam hatip liseleri olarak bilinen medreseler devlet onaylı özel okullar olup genel eğitim programına ek olarak çeşitli dinî dersler vermektedir. Bu okullarda eğitim kalitesi zamanla değişmekle birlikte birçok aile, çocuklarını İslâmî ortamda yetiştirmek amacıyla bu okullara göndermektedir. Bedër Üniversitesi ise lisans ve yüksek lisans düzeyinde İslâmî ilimler eğitimi veren önemli bir kurumdur. Burada öğrencilere temel İslâm bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlerle ilişkilendirilen dersler verilmektedir. Ayrıca “Hafız Sabri Koçi” İslâm Araştırmaları Enstitüsü din görevlilerinin meslekî gelişimini destekleyen dokuz aylık bir program sunmaktadır. Yaygın eğitim kapsamında ise camilerde Kur’ân, akaid, hadis, fıkıh gibi temel dinî bilgiler öğretilmekte, bu eğitimler farklı yaş gruplarına göre düzenlenmektedir. Eğitimi tamamlayanlar aldıkları diplomalarla hem yerel hem de uluslararası dinî ve akademik alanlarda çalışma imkânlarına sahip olmaktadır. Ancak bazı eğitim kurumlarında dinî eğitimin kalitesi ve içerik konusunda tartışmalar yaşanmakta, özellikle bazı vakıfların yönettiği okullarda sekülerleşme eğilimi eleştirilmektedir.²¹

3. Klasik ve Modern Usullerin Beraber Kullanımı

Balkanlar’da din eğitimi tarih boyunca öncelikle medreseler aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve bu geleneksel eğitim sistemi İslâmî ilimlerin temelini oluşturmuştur. Osmanlı döneminde medreseler bölgedeki Müslümanların dinî bilgileri öğrenip yaymalarında önemli merkezler olarak görülmüştür.

19. ve 20. yüzyıllarda modern eğitim anlayışının etkisiyle ilahiyat fakülteleri kurulmuştur. Bu fakülteler medrese usulünden farklı olarak daha çağdaş, akademik ve disiplinler arası bir eğitim sunmuştur. İlahiyat fakültelerinde hukuk, felsefe ve sosyal bilimler gibi alanlarda eğitim sürdürülmektedir.

Bugün Balkan ülkelerinde hem medreseler hem de ilahiyat fakülteleri bir arada faaliyet göstermekte, medreseler geleneksel dinî eğitim verirken ilahiyat fakülteleri daha kapsamlı ve bilimsel bir öğretim sağlamaktadır. Bu iki sistem dinî eğitimde tarihî mirasın korunması yanında modern eğitimin gereksinimlerine uyumu da mümkün kılmaktadır.

Sonuç

Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk’ta cami merkezli din görevlisi yetiştirme süreci tarihî miras ile modern eğitim anlayışının bir arada yürütüldüğü özgün bir yapıya

²⁰ Genti Kruja, “Medreseja ‘Alaudin’ e Prishtinës 65 Vjet në Shërbim të Arsimit Fetar dhe Kombëtar”, *Konferenca Shkencore, Përmbledhje Kumtesash*, ed. Ramadan Shkodra - Sadik Mehmeti (Prishtinë: Dituria Islame, 2018), 85–90.

²¹ Genti Kruja, “Një Vështrim Analitik mbi Arsimin Islam në Shqipëri,” *Konferenca Shkencore, Përmbledhje Kumtesash*, ed. Ramadan Shkodra - Sadik Mehmeti (Prishtinë: Dituria Islame, 2018), 91–98.

BALKANLAR'DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

sahiptir. Osmanlı'dan miras kalan medrese geleneği günümüzde ilahiyat fakülteleri, dinî meslek liseleri ve farklı yaygın eğitim faaliyetleri ile desteklenerek varlığını sürdürmektedir. Medreseler yüzyıllardır bölgenin dinî-kültürel kimliğini ayakta tutarken fakülteler ve yeni nesil eğitim kurumları çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış din görevlileri yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Balkan coğrafyasında cami merkezli din görevlisi yetiştirme süreçleri Kur'ân temelli öğretimin edebî unsurlar aracılığıyla topluma aktarılma süreci olarak da değerlendirilmelidir. Din görevlileri Kur'ân-ı Kerîm'i öğretim yanında onu hutbe, vaaz, sohbet ve ders halkaları vasıtasıyla halkın günlük hayatına rehberlik eden bir metin olarak sunmaktadır. Bu aktarım sürecinde edebî dil, tasavvufî anlatılar, menkıbe ve şiir geleneği gibi unsurlar Kur'ânî mesajın toplumsal karşılık bulmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Özellikle Balkanlar'da tarihsel olarak gelişen sözlü dinî kültür cami merkezli eğitimi güçlendirmiş, din görevlilerinin hem metin bilgisine hem de anlatım ve temsil yetkinliğine sahip olmasını zorunlu kılmıştır. Bu yönüyle camiler, Kur'ân öğretiminin edebî ve kültürel birikimle etkileşim hâlinde yürütüldüğü temel mekânlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan "Kur'ân merkezli öğretim" kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve ezberlenmesinin yanında doğru okunması, anlaşılması, yorumlanması ve dinî hayatın rehberliğinde topluma aktarılmasını kapsayan bütüncül bir öğretim anlayışını ifade etmektedir. Bu yönüyle Kur'ân, din görevlisi yetiştirme sürecinde dinî bilginin temel kaynağı ve öğretim faaliyetlerinin ana eksenini olarak değerlendirilmektedir. Tefsir, kıraat, talim ve Kur'ân eğitiminin yanı sıra hutbe, vaaz, ders halkaları ve sohbet gibi dinî rehberlik faaliyetleri de bu öğretim anlayışının topluma aktarım biçimleri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla çalışmada "Kur'ân merkezli öğretim" ifadesi, Kur'ân bilgisinin kazanılması ile bu bilginin dinî rehberlik yoluyla toplumsal hayata taşınması arasındaki bütünlüğü ifade etmektedir.

Çalışmanın bir diğer temel kavramı olan "edebî birikim" ise dinî bilginin topluma aktarılmasında kullanılan sözlü ve yazılı anlatım biçimleri ile tarihsel süreç içerisinde oluşan dinî ve kültürel anlatı unsurlarının bütününe ifade etmektedir. Bu kapsamda vaaz ve hutbe dili, kıssa, menkıbe, mevlid, kaside, tasavvufî şiir ve ilahiler ile sözlü anlatım geleneği edebî birikimin başlıca unsurları olarak değerlendirilmektedir. Burada edebî birikim, dinî mesajın anlaşılmasını, hatırlanmasını ve toplum tarafından benimsenmesini kolaylaştıran anlatım ve aktarım biçimlerini de kapsamaktadır. Balkanlar'da sözlü kültürün ve dinî-tasavvufî anlatıların tarihsel ağırlığı dikkate alındığında bu birikimin din görevlilerinin eğitiminde ve cami merkezli din hizmetlerinde önemli bir aktarım zemini oluşturduğu görülmektedir.

Bu çerçevede çalışma "Kur'ân merkezli öğretim" ile "edebî birikim" kavramlarını dinî bilginin öğrenilmesi ve topluma aktarılması sürecinin birbirini tamamlayan iki boyutu olarak ele almaktadır. Kur'ân merkezli öğretim dinî bilginin temel kaynağını ve öğretim eksenini oluştururken; edebî birikim bu bilginin dil, üslup, anlatı ve sözlü kültür

aracılığıyla toplumsal karşılık bulmasına imkân sağlayan aktarım boyutunu ifade etmektedir. Bu ilişki Balkanlar’da cami merkezli din görevlisi yetiştirme geleneğinin ilmî ve iletişimsel yönünün birlikte değerlendirilmesine imkân vermektedir.

İncelediğimiz üç ülkedeki farklılıklar her birinin kendi sosyo-politik geçmişi ve mevcut koşullarıyla yakından ilişkilidir. Bosna-Hersek tarihî kurumlarını koruma ve modern eğitimi oluşturma konusunda dengeli bir sistem kurmuşken, Kosova’da örgün eğitim büyük ölçüde medreseler ve ilahiyat fakülteleri etrafında şekillenmektedir. Arnavutluk’ta ise yurtdışında alınan ilahiyat eğitimi ile yerel yaygın eğitim faaliyetleri sürecin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Genel olarak bölgedeki din görevlisi yetiştirme politikalarının güçlenmesi için tarihî mirasın korunması, eğitim içeriklerinin çağın ihtiyaçlarına uyarlanması ve uluslararası iş birliklerinin artırılması önem taşımaktadır. Bu sayede Balkan coğrafyasında din hizmetleri hem toplumun beklentilerine uygun hem de sürdürülebilir bir yapıya kavuşabilir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s): Ömer ŞİMŞEK – Abdulsamet CERAN

Finansman / funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

BALKANLAR'DA CAMİ MERKEZLİ DİNİ KÜLTÜRÜN TARİHSEL OLUŞUMU VE DİN GÖREVLİSİ YETİŞTİRME GELENEĞİ

Kaynakça

- Akın, Abdullah. "Osmanlı Sonrası Balkan Devletlerinde Bazı İslâmî Gelişmeler ve Din Eğitimi". *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7 (2021), 199–228.
- AMT, Statuti i Komunitetit Musliman të Shqiperisë dhe Rregullorja e Brendëshme. Arnavutluk: Arnavutluk Müslüman Topluluğu, 2012. Erişim 11 Temmuz 2025. <https://www.kmsh.al/>
- Durguti, Abdylkader. "Balkanlar'da Yüksek Din Öğretiminin Deneyimleri (Kosova ve Makedonya Örneği)". *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle)*, ed. Ramadan Shkodra - Sadik Mehmeti, 1/308–309. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- FSI, Fakulteti i Studimeve Islame në Prishtinë. "Historiku". Erişim 11 Temmuz 2025. <https://fsi-edu.net/historiku/>
- İzeti, Metin. *Balkanlar'da Tasavvuf*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- Karpat, Kemal Haşim. *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kasumi, Haki. *Bashkësitë Fetare në Kosovë*. Prishtinë: Instituti i Historisë, 1988.
- Korkut, Hasan. "Bosna-Hersek'te İslâmî Kurumlar, Din Eğitimi ve Medreseler". 100. Yılında İmam Hatip Liseleri Sempozyumu Bildirileri. ed. Recep Kaymakcan vd. 713–715. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 2013.
- Kosova, Parim. "Medresete e Prizrenit". *Studime Univers* 7 (2005), 145–160.
- Kruja, Genti. "Medreseja 'Alaudin' e Prishtinës 65 Vjet në Shërbim të Arsimit Fetar dhe Kombëtar". *Konferenca Shkencore, Përmbledhje Kumtesash*, ed. Ramadan Shkodra - Sadik Mehmeti, 85–90. Prishtinë: Dituria Islame, 2018.
- Kruja, Genti. "Një Vështrim Analitik mbi Arsimin Islam në Shqipëri." *Konferenca Shkencore, Përmbledhje Kumtesash*, ed. Ramadan Shkodra - Sadik Mehmeti, 91–98. Prishtinë: Dituria Islame, 2018.
- Osmani, Elez. "Filloi Mesimi Ne Fakultetin E Studimeve Islame Ne Prishtine". *Dituria Islame, E Permuajshme Fetare Kulturore E Shkencore* 7/44 (1992), 1–5.
- RIZ, Riyaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini. *Godišnji izvještaj o radu Islamske Zajednice*. Sarajevo: Rijaset, 2022. <https://islamskazajednica.ba/>
- Sofuoğlu, Ebubekir – Topsakal, Cem. "Osmanlı Devleti'nin Kosova eğitim sistemi'ne yönelik yönetsel düzenlemeleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (2007), 60–80.
- Ternava, Naim – Bajcinca, İsa. *Medreseja e Mesme "Alaud-din"*. Prishtinë: Shtypi Koha Yayınları, 2002.
- Ternava, Naim. *50-Vjet Te Medrese se Mesme "Alauddin"* Prishtinë. Prishtinë, 2003.
- Topçu, Emel – Dilber, Yunus. "Osmanlı Döneminden Bugüne Mostar Medreseleri ve Günümüzdeki Durumu". *İDEF- Fettah Efendi Eğitim ve Düşünce Derneği ve İslâmî İlimler Araştırma Vakfı* (2024), 117–154. <https://doi.org/10.5331/>
- Vırmiça, Raif. *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.